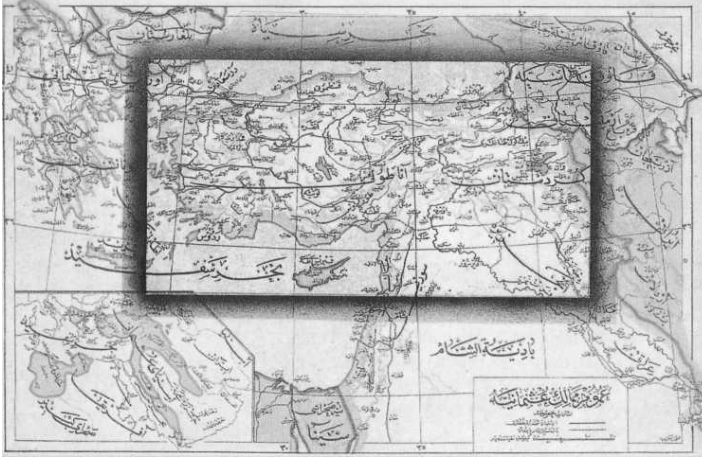

TÜRKİYE'NİN ÇÖKÜŞÜ

Hüseyin Kâzım Kadri

II. MEŞRUTİYETİN PERDE ARKASI, MAKEDONYA, ARNAVUTLUK, SURIYE ve ERMENİSTAN'IN ELDEN ÇIKIŞI

Hikmet Neşriyat

LAHİKA

Kitabımızın ilk kısmını yazıp bitirdikten sonra dört seneden fazla bekledik ve bu kadar uzun bir zamanda insanlar için mukadder olan en büyük bir felaketin, genel harbin şahidi olduk. Hakk'ın: "**İnsanların kendi elleriyle kazandıkları yüzünden, karada ve denizde fesad çıktı. Böylece Allah yaptıklarının bir kısmının cezasını kendilerine tattırsın. Belki günahlarından dönerler.**" (Rum, 41) beyanı bütün dehşet ve faciasıyla gerçekleşti. Balkan muharebesinin yenilgisinden ve Makedonya'nın elimizden gidişinden sonra Osmanlı hükümetinin bu kadar korkunç ve vahim son bir tecrübeye atılacağını kimse hatırlamıyordu. Bu satırları yazdığımız sırada bizim ne maksatla harbe katıldığımız anlaşılmalı değildi. Bunun için kesin bir hüküm verilmek doğru olmazsa da vâkıf olabildiğimiz bazı hakikatlerden yine bir şeyler çıkarabiliriz. Harbin ilanından bir kaç gün evvel Sadrazam Sait Halim Paşa'nın Osmanlı hükümetinin bu harpte tarafsız kalacağını İstanbul'daki İngiltere ve Fransa sefirlerine teminat ederek defalarca söylediği muhakkaktır. Aradan pek az bir zaman geçer geçmez, Türkiye'nin de Almanlarla beraber harbe katıldığını görüyoruz. Ve Karadeniz Rus filosunun, Boğaza karşı bir suikast tertibinde iken suçüstü durumunda Gobodan Vireslav mürettebatı tarafından görülmüş olması harbin ilanına en mühim bir sebep gösterildi. Suriye'de bu hadiseye Almanlar tarafından Türkleri harbe sürüklemek için hazırlanmış bir senaryo nazarıyla bakıldı. Kendi şahıs ve iradesine malik olmayan Sait Halim Paşa'nın daha önce Harbin artık kaçınılmaz olduğunu ve bu halde Osmanlı hükümetinin harbe katılmak durumunda kalacağını söylediği bizde malumdur. Diğer taraftan da harbin ilanının ardından Vükeladan birkaç kişinin istifa etmeleri kendilerinin böyle bir karardan daha önce haberdar edilmemiş olmalarını ortaya

koyuyor. Böyle değilse bile bu zatların harp taraftarı olmadıkları ve bundan dolayı harp ilanı sorumluluğuna katılmak istemediklerine hükmedilmek lazım gelir. Suriye'de dördüncü ordu- nun en mühim bir kısmı olan bir zata bu harbi kimlerin istediklerini sormuştum:

- **“Bu harbi isteyen yalnız üç kişiydi!”** dedi.

- **“Bir dördüncü taraftan yok muydu?”** sualime de:

- **“Eğer bir dördüncü adam müzakereye iştirak etmiş olsaydı, hükümet bu harbe girmezdi”** cevabını verdi. Şu kadar ki kararın alınmasının sorumluluğunu ve bunu takip eden zulümleri, suiistimalleri, gafletleri yalnız birkaç adama yüklemek pek büyük bir insafsızlık ve daha doğrusu saflık olur. Burada Hakk'ın: **“Fitneden sakının. Çünkü o, içinizden sadece zulmedenlere dokunmaz.”** (Enfal,25) beyanını hatırlatırız. Hakikatte zalimin defedilmesi ve zulmün giderilmesi insanlar için her zaman mümkündür. Ve bu, şüphesiz bir görevdir. Bir heyet toplantısında her görevin müsbet olduğu düşünülecek olursa zalimlerden başka mazlumların da felaketlere maruz kalmaları ve sonlarının hüsrana olmalarındaki isabet ve adalet açıkça görülür. **Zalimler, yaptıkları fenalıklar yüzünden nasıl kahır ve kıyımaya layık işe- ler; adetleri milyonlara varan mazlumlar da böyle bir kaç adamın zulmüne mahkûm ve mecbur olmakla cezaya ortaklırlar.** Bunun içindir ki, biz bu bedbaht memlekette yaşayan her ferdi mes'ul ve sorumlu görmekteyiz.

Bu cihan harbinin en gerçek sorumluları şüphesiz İngiliz-Alman rekabetidir. Ve işin buradan ilerisi dedikodudan ibarettir. Avrupa devletlerinin gizli açık birlikleriyle bu müthiş harbe hazırlandıkları da herkesin bildiği bir hakikattir. Almanlar kendi mevcudiyetle- rini İngilizlerin kin ve düşmanlıklarının karşısında korumak zorunda kaldıklarını iddia ediyor- lar. Her iki tarafın birbirinin üzerine atılması için ciddi ve hakiki sebepler vardı. Rusların da İstanbul'a ve Boğazlara kadar inebilmek, Akdeniz'e el atabilmek için harbe katılmaları zorun- luydu. Bunun, Fransızlarla müttefik olmak gibi zahiri bir sebebi vardı. Avusturya, Almanlarla dost olmak dolayısıyla ve daha doğrusu Habsburg hanedanının hâkim olduğu büyük devletle- rini bütün bütün dağılmaktan men etmek amacıyla harbe katılmış olabilirdi. Zaten harbin en zahiri sebebini meydana getiren hadise de Avusturya veliahdının öldürülmesi olmuştu. Fran- sa'nın Alsas Loren'i geri almak için bu kadar azim fedakârlıklarla elde ettiği İngiliz dost- luğundan en büyük bir ölçüde yararlanmak isteyeceği tabiiydi. İtalya da harp durumunun dı- şında kalamazdı. Avusturya'nın mirasına konmak ve bu sayede İtalyan'larla meskûn olan vi- layetlere sahip olmak için düşünmek fazla olur. Ve İngilizlerin zorla yerlerinden kaldırdıkları Portekizlerden Guetamela halkına kadar irili ufaklı milletlerin harbe katılmalarındaki maksat- lar ve menfaatleri araştırmak saflık sayılır. Fakat kendimizin niçin ve ne amaçla ateşe atıldı- ğımızı anlamakta aciziz. Netice de Hakkın: **“İçimizdeki beyinsizlerin yaptıkları yüzünden bizi helak mi edeceksin?”** (A'raf, 155) beyanı yerini bulmuştu. **Bazı zevat harp ilanına bir içtihat hatası gözüyle bakıyorlar.** Böyle olsa bile harbe girildikten sonra gelişen gafletleri ve yapılan mezalimleri tefsire imkân yoktur. Mısır seferini, **“Dimyat'a pirince giderken evdeki**

bulgurdan olmak” tablosunun tasvir ettiği felaketle aynı görenler; **Galiçya ve Dobruca muharebelerini de çocukluktan veya delilikten başka bir yolda** tefsir edemezler. **Bakü seferinin oradaki petrol membalarına sahip olmak emelini ortaya koyan menfaatlerimizin lehine yapılmış bir fedakârlıktan başka bir şey olmadığını herkes bilir.** Harbe katılmakta ciddi ve makul sebepler olduğunu iddia eden ve kendi menfaatlerimizle uyuşmayacak harekâtı, fiziğin eşit kaplar ilkesiyle yorumlamaya yeltenen kişiler; harbin ilanının ardından yapılan hataları ve zulümleri izah edecek, bu yanlış hareketleri doğru gösterebilecek sözler bulup söyleyemediler.

En büyük felaketi, kendi menfaatimize karşı düştüğümüz gaflette aramak lazım gelir. İş bu dereceyi bulmamış olsaydı. Harbe girildikten sonra da en az zararla işin içinden çıkmak mümkün olabilirdi. Bunu da Rusya'nın hezimetinden sonra İngilizlerin bize teklif etmiş oldukları bilinmektedir. Herhalde bugün göremediğimiz hakikatleri yarın anlayacağız.

İngiliz Ordusunun Beyrut'a varışını müteakip bu orduda **“politika memuru”** sıfatıyla bulunan büyük rütbede bir subay benimle görüştüğünde:

“Türkiye şüphesiz bir mevcudiyettir. İçimizde mütefekkirleriniz, dünya siyasetini bilen adamlarınız, Avrupalıları pek yakından tanıyan diplomatlarınız, âlimleriniz... her sınıftan pek çok büyüğünüz bulunduğu tabii inkar edilemez. Bütün bu insanları koca bir milleti, herkesin görüp bildiği hakikatlerden uzakta ve ondan gafil saymak doğru olmaz. Diğer taraftan da bir kaç adamın, memleketinizi çiğnenmeye doğru sürükleyip götürdükleri meydandayken; nasıl oldu da bir itiraz sesi olsun duyulmadı? Varlığınızı tehlikeye düşüren, milyonlarca insanları açlıkla öldüren bir büyük belaya, zalim hükümete ve gafilere karşı niçin isyan etmediniz?”

Nasıl bir hükümet olursa olsun, bütün bir memleket halkını körü körüne ve gafilâne bir itaate mecbur edecek kadar istisnasız herkesi korkutmuş veya her şahsa büyük büyük menfaatler temin ederek kendilerine taraftar etmiş olduğu iddia edilebilir mi? Diğer taraftan da **ulemamızın, ediplerimizin ve düşünürlerimizin müthiş bir ahlak yoksunluğu içinde bulduklarını ve yazdıkları eserlerle, daha çok halkı kandırmaya çalıştıklarını görüyorduk.**¹

Bu sorunun cevabı pek basit idi. Araplar, Suriye'nin en son fatihleri olan İngilizlerin âlim vatandaşları Darwin'den çok evvel sosyolojinin en büyük kanununu getirmişler: **"Cehalet, ilacı ölüm olan hastalıktır"** demişlerdi. Ve bugünün hadisesi de daima gafil ve cahil yaşamış olan bir milletin çöküşünden ibaretti. Ki, Hakk'ın: **"Rabbin halkı ıslah olmuş bir memleketi haksız yere helak etmez."** (Hûd, 117) beyanı da bunu bildirir.

---

¹ **Hala düşünen başlara hep lutme-i tenkil,
Hala sırtan dişlere hep lokma-i inam.** (Tevfik Fikret)

Harbin ilanının ardından en büyük hata da mukaddes “**cihad ilanı**” oldu. Gafletin bu şekline başka bir milletin tarihinde tesadüf etmek mümkün müdür? Herkes bilir ki, hilafet meselesini meydana çıkararak ve bunu Avrupalılara karşı bir tehdit yerine kullanan **yirminci asrın müctehid-i muhdisi dediğimiz Abdülhamit** idi. Bu hilafet nazariyesi Avrupa'nın son asra dair buluşlarından olan emperyalizm idealine karşı bir görüş idi. Bu nazariyeye daha çağdaş bir şekil verilmiş olmak dolayısıyla onun içeride ve dışarıda az çok mühim tesirler yaptığını gördük. Fakat en çok İngilizler bundan telaşa düştüler ve hilafet meselesinin günün birinde Müslümanlar arasında bir birlik oluşturmasından korktular. O zaman görünüşte kuvvetli olan hilafet, gerçekte Osmanlı hükümetinin en mühim zaaf sebebi oldu. Mısır'da, Kuzey Afrika'da ve Hindistan'da bazı vesilelerle Osmanlılar lehinde yapılan tezahürat düşmanlarımızı ürküttü ve bize onulmaz dertler hazırladı. Medeniyetin 20. asrında ve bilhassa birbirini tekfire kadar varan müthiş mezhep ihtilafları ve milliyet ihtirasları arasında hilafet nazariyesiyle, İslam birliği içinde bir siyaset bağı meydana getirmek; ancak bir hayal olabilirdi. Bu hayalden, onu ortaya atan yararlanabildi. Ve iş o derecede kalmış olsaydı, yine nazari şeklini olsun koruyabilirdi; fakat **kendi çıkardığımız oyuna biz de aldandık ve mevcut olmayan bir kuvvete dayanarak, “cihad-ı mukaddes” ilanına kadar vardık.**

Hatır ve hayale gelmeyen zorluk ile yerlerinden kaldıracabildiğimiz Mevlevilerle, Bektaşilerden başka bir İslam taifesinin bütün bir küffar üzerinde biraraya geldikleri görülmedi. Bizim yağdırdığımız eleştirilere karşılık Şerif, Mekke'de İslam ulemasına fetvalar yazdırdı ve çaresiz Din-i Muhammedi bilmem kaçınıcı defa bu emel ve halifelik maksatlarını doğrulamada araç sayıldı...

“Belaya bulaşmak garipsenemez günümüzde

Aksine salim olmak gariptir bu zamanda.”

Benim için harbi ve harbin şiddetini Suriye'de görmek ve bu bedbaht memlekette yapılan zulümlere şahit olmak son kader imiş... Suriye inkılâbından pek az bir zaman sonra, Türkler tarafından idama mahkûm olmuş ve sonradan memleketine dönebilmiş bir mühim kişi ile Suriye'nin hal ve geleceği hakkında fikir alış-verişinde bulunduğumuz sırada dedi ki:

“Boerler ile İngilizler arasındaki düşmanlığın ne derecelerde şiddetlendiğini hatırlarsınız. Bu küçük kavim, İngiltere gibi muazzam bir devleti senelerce oyaladı ve birçok zararlar verdi. Sonunda mağlup oldular. Fakat nasıl oldu ki, mağluplardan ani olarak sadık bir millet oluştu. Ve yine nasıl oldu da üç sene müddetle Boerleri İngilizlere karşı savaşa sevk eden General Bota, bu memlekette İngilizlerin bir memuru sıfatıyla kalabildi. Bu birliği oluşturan hangi kuvvet idi? Ve sonra Suriye'nin Müslüman ve hatta Hıristiyanları, Türklerden bu derece uzak değillerken, aramızda alenen düşmanlık için sebepler de mevcut olmadığı halde; niçin Türkler ile Araplar arasında böyle bir birleşme oluşmadı?”

Burada duran ve bu önemli görüşmenin dinleyicilerine anlamlı gözlerle bakan muhatabım benden;

- “Evet, hakkınız var, Türkler birçok mezalim yapmakla Suriyelileri kendilerinden soğuttular” tarzında ve herkesin söyleyebileceği bir cevabı bekliyordu ki ben:

“Eğer Türklerin İngilizler kadar kuvveti bulunsaydı, onların da otuzdan çok hazineleri ve kaynakları, Hindistan'dan, Avustralya'dan âlemin dört yanından Avrupa'ya getirebilecekleri altı milyon askerleri olsa idi; Suriyelilerden başka bütün dünyanın onlarla dost ve müttefik olacaklarını görecektik. O zaman siz de bugün zulm ve zorbalık kabul ettiğiniz icraatı alkışlar ve yapılan işlerde hak ve adaletten başka birşey bulamazdınız. Türklerin daha önce Makedonya'da, bundan birkaç sene sonra Hicaz'da, Irak'ta ve Suriye'de başlarına gelen felaketin en büyük sebebi de onların acz ve zaafalarında aramak lazımdır.”

Ben Türklerin, Suriye'de pek çok fenalıklar yaptıklarına ve halkın bu yüzden kendilerinden soğuduğuna inanıyorum. Bu memlekette yapılan hataların şahidiyim. Şu da var ki yine kendilerinin cahilliği ve gafletleri yüzünden düştükleri durum, Suriye'de Türklüğün bu derece zayıflamasına sebep olmuştur. Osmanlı Saltanatının çöküşünü hazırlayan sebepler arasında dikkate değer bir nokta da **padişahlarının fikir zaafı ve güçsüzlükleridir**. Şarkta milliyet meselesi daima ikinci planda kalır. Burada **milletleri meydana getiren de, öldüren de onların başındaki şahsiyetlerdir**. Bize göre 10 Temmuz inkılabının makûs bir netice vermesi de bunun bir **sahip** ile olmamasından ileri gelmiştir. Memleket bu son zamanlarda sahipsiz kalmıştı. Bu hal zulümlere meydan verdi, istedikleri gibi vurdular, öldürdüler ve soydular. Zavalılı padişahın hiç bir şeyden haberi olamadı ve hiçbir hakikat ona kadar varamadı.

Hâmid'in:

Târik-i millet olan malik-i devlet olamaz

Hâdim-i devlet olan hâdim-i millet olamaz (2) sözleri güya bu zaman için söylenmişti. Şarkın büyük ve sosyalist(3) şairi olan Sadi:

"Sorumsuz âlim övülmez

Çoban uyursa sürüye kurt girer" demişti. Gerçekten çobanın uyandırılmayacak kadar derin bir uykuya dalmış olmasından yararlanan kurtların menkıbesi, yedi asırlık bir hükümetin çöküşünün destanı oldu. Uğradığımız felaketler üzerinde milletsizlik ve seciyesizlik bundan az etkili olamadı. O süratle ki, Şâri-i Azam'ın, **"Kıyametin kopuşu ancak şerli insanların çokluğuyla mümkündür."** (Hadis-i Şerif) hükmü yerini buldu. Bundan son-

---

2 **Milletten uzaklaşan, devlet sahibi olamaz**

Devleti yıkan, millete hizmet edemez (Hazırlayan)

3 **Sosyalist terimi o dönemde halkçı, toplumcu anlamına kullanılmakta idi. Bugün sosyalist kavramıyla karşılanan anlam ise iştirakilik şeklinde ifade ediliyordu.** (Hazırlayan)

ra da daha başka şiddetleri de beklemek lazım gelir.

Makedonya meselesinden sonra Ruslar, Ermenistan meselesini uyandırmak için çalışıyorlardı. Avrupalılar eski bir taktikle bize yeniden ıslahat teklifinde bulundular. Ve bizi Doğu Anadolu vilayetlerinde yabancı müfettişler istihdamına mecbur ettiler. Bu tarzda Ermenistan, özel idareden özerkliğe; oradan da istiklale doğru yol almış olacaktı ki, harb-i umumi çıktı. Ve bütün cereyanları bilinmeyen bir zamana kadar durdurdu. O zaman Türkiye'den bir birlik hükümeti meydana çıkarmak için bütün Osmanlı unsurlarını da bir araya toplamak ve hepsini bir noktada birleştirmek için büyük bir fırsat meydana gelmiş idi. Yemen'de, Hicaz'da, Suriye'de, Filistin'de, Irak'ta ve Doğu Anadolu vilayetlerinde içişlerinde bağımsız hükümetler teşkil ve bunları yalnız siyasetlerinde ve askerlikte birbirlerine bağlamakla yetinmek suretiyle, Osmanlı'nın çöküşten kurtulması mümkündü. Ve Türkiye'nin büyük harpte tarafsız kalması böyle herkes için hayırlı bir işin itilaf devletleri nezdinde de hoşnutlukla karşılanmasına hizmet edebilirdi. Hâmid'in:

“Adalet gelince gelir itilaf,

Gider din ve mezhepteki ihtilaf” dediği gibi; adaletle ve hakkı teminle esaslı bir denge bulmak imkânsız değildi. Ne çare ki, Şeriat Sahibi'nin: **"Allah, bir kavme şer dilerse, başlarına idareci olarak alçakları musallat eder."** (Hadis-i Şerif) beyanı, yerini bulacaktı. Nitekim öyle oldu. Ve insaf ve adalet ile vatanının kurtarılması mümkün iken, zulm ve şiddet ile herşey mahvedildi. Celaleddin Rumi;

"Körlerden ne bir hoş geldin selamı

Ne imaret, ne ticaret, ne de fay da olmadı." demişti. **Bizim körler de hakikaten, basiret nurundan mahrum idiler; kendileriyle beraber bizi de helak çukuruna götürdüler.**

***

"Her ümmete yaptığı işi böylece süslü gösterdik." (En'am, 108)

Harp devam ettiği müddetçe Suriye'de kalmaya mecbur olmuştum. Bu memlekette birçok zulümlerin, gafletlerin ve felaketlerin şahidi oldum ve insanîyetin sefil talihine ağladım. Ne çare ki, Suriye'ye musallat edilmiş olan cahil ve gafil memurlar bundan istifade etmek yollarını bilemediler ve bilakis pek fazla ölçüde kin ve gaddarlıklara yol açmakla herkesi kendilerinden ve hükümetten nefret ettirdiler. O derecedeki son günlerde Müslüman Hıristiyan istisnasız İngilizlerin veya Fransızların gelip memleketi almalarına memnurlukla hazır idiler. Çoğu valilerimizin hareket ve icraatını zulüm, karaborsacılık, sefahat ve kumarbazlık gibi birkaç sözle özetlemek mümkündür. Bu günahlar diğer memurlar arasında da yayıldı ve Suriye'de pek fena kanaatler uyandırdı. **Bu memlekete gelen büyük memurlar içinde öyle adamlar vardı ki, halkın hayatını ve maişetini düşünecek yerde; bir takım zalimliklerle ve bir takım zalimlerle şirketler oluşturup gaz, şeker ve buğday gibi eşyayı denetimleri altına almak ve bir sürü esnaf ile anlaşıp karaborsacılığa**

meydan vermek suretiyle ceplerini doldurmak için uğraşıyorlardı. Öyle memurlarımız görüldü ki, ayan azasından bir zatın imzasını taklit ederek vilayet muhasebesinden harcırah namıyla paralar aldılar ve sonra harcırah sahibini hastalığı ve ihtiyarlığı sebebiyle saltanat merkezine kadar gidemeyeceği anlaşılınca mal sandığına iade edilmek lazım gelen parayı yine o zata ödettiler. Halepli bir Yahudi'nin cebinden çıkarılan ve kâğıt para ile değiştirilerek muhasebeye kayıt ettirilen iki yüz altın, aradan bir hafta geçmeden Beyrut'a gelen asil ve necip bir nazırın hatırına hürmeten tekrar ikiyüz kâğıtla mübadele edildi. Nazır hazretleri altınları alarak İstanbul'a hareket ettiği gün zavallı Yahudi, altını kâğıtla değiştirmek suçuyla divan-ı harbe verilmişti. Bir senelik hâsılatından hükümet hesabına Lübnan bölgesine getirilen onbirmilyon kilo buğdayın, yalnız üç milyonu; Lübnan'ın aç ve sefil halkına satıldı ve sekiz milyon, bir iki muhterem zatın ceplerini doldurmaya yaradı.

Bir ipek yolsuzluğu rezaleti vardı ki, bunu hakıyla tasvire kimse muvaffak olamaz. Almanya'da ve İsviçre'de altın para ile altıyüz lira tutan her bir balya ipek, sahiplerinin elinden bin türlü tehditler, tazyikler, küfür ve hakaretler ile üçyüz kâğıda alındı. Mesele nasılsa bir defa Meclis-i Mebusan'da söz konusu edildi. Fakat bu kadar çok miktarda ipeğin, kimin veya kimlerin hesabına alınıp götürüldüğünü anlamak mümkün olmadı. Jandarmalar, polisler, evleri aradılar, yerleri kazdılar, mağazaları aktardılar, çatı aralarından duvar diplerinden banka depolarına kadar nerede ipek balyası buldularsa alıp götürdüler. Saklı ipekleri hükümete haber verenlere, mükâfatlar vaad edildi. **Harp mükellefiyatı namıyla halktan gaspedilen mallar, harbin ilk tesirleri altına unutulup gitmişti ki; Hükümetin alakadar olması yüzünden bir kat daha tesirini arttıran müthiş bir açlık hüküm sürmeye başladı.**

Halkın sefaletinden yararlanmak, fukaranın açlığıyla doymak, ölümüyle hayat bulmak, memlekette alışkanlık halini aldı. Ve bu çığır açan, hükümetin büyük memurları oldu. O zaman her tarafta binlerce günahsız adamların, kadın ve çocukların en feci bir halde düşüp öldükleri görüldü. Yalnız şu bedbaht Lübnan'da hükümetin suikastına kurban giden zavallıların adedi yüz elli ikiyüz bine çıkar. Satılmadık ev, rehin edilmedik tarla, çiğnenmedik ırz ve dağılmamış namus kalmadı. Zavallı kadınlar donlarından ırzlarına kadar herşeylerini sattılar ve tasvir edilmez bir sefalet içinde ölüp gittiler.

Çocukların düştükleri sefaletin derecesini tasvire gücüm yetmez. İncelmiş vücutlar, kurumuş kollar, çarpılmış bacaklar, çökmüş gözlerle talihlerine ağlayan yüzlerce binlerce insan gördük. O zaman tifüs ve açlığın meydana getirdiği sefalet yüzünden etkisini arttıran bu müthiş hastalık da, korkunç bir tarzda tahribata başladı. **Yalnız Halep şehrinde ve tifüsün ilk ortaya çıkışında ölen adamların onsekiz binden çok olduğunu bana yeminle söylediler. Suriye'nin çöllerine kadar sürülen Ermenilerden, yerlilerden, askerden, tifüsün öldürdüğü insanların miktarı herhalde ikiyüzbine yakın olmalıdır.**

Hemen kârında olsun gamzeler âlem helak olsun.

Suriye'ye gelen memurların ahlaki fesatlarına, Suriyelilerin de katıldıkları muhakkaktır. Türklerin haksızlıklarından bana şikâyet eden bir Beyrut'lu başka bir günde de akrabasından birinin kazaen(?) işlemiş olduğu bir cinayetten onu kurtarabilmek için çalıştığımı, kimlere ne kadar rüşvetler verip ne gibi adamlardan delalet ve yardım gördüğünü bütün açıklığıyla anlatıyordu. Hükümetten bir teveccüh görebilmek için bu adamlar pek büyük fedakârlıklara katlanıyorlardı. İçlerinde değil Türklerden, bütün dünyadan zengin ve müstağni olacak adamlar da vardı. Ve en çok bunların gösterdikleri hareket ve tavır insana çirkin görünüyordu. Bu halin şeref ve milli haysiye ile ne dereceye kadar uyuşabileceğini bazılarından sorduğum zaman:

“Suriye halkı asırlardan beri başkalarını tahakkümleri altında yaşamaya alışmıştır. Böyle bir kavim arasında fikren ve vicdanen hür olan milletlere mahsus ahlak büyüklüğüne pek güç rastlanır. Bunun sebeplerini de yine kendiniz de aramalısınız” demişlerdi. Gerçekten İstanbul'dan Suriye'ye gelen memurlar Suriyelilerin ahlak fesatlarından en fazla ölçüde yararlanmak yollarını aramaktaydılar. Harp öncesi Suriye'de büyük cereyanlar meydana getirmiş olan Arap İslahatçılığı sevdasını olduğu yerde gömmek için birkaç zata büyükçe unvanlar vermek, bazı kimselere nişanlar dağıtmak ve bazılarında şurada burada ufak tefek imtiyazlar vermek yeterli olmuştu. Bilhassa haksızlığın en büyük ölçüde olduğu Halep çevresinde ileri gelen kişiler ile Hükümet arasındaki ilgi daha ciddi ve samimi idi. Çünkü Köylülerin pek eski zamanlardan beri tasarruf ettikleri yerleri bu biçarelerin ellerinden gasbetmek için il idare meclisi kararıyla tapu almak ve defter-i Hakani memurlarından valiye kadar bütün memurları kazanmak ve kendini onlara sevdirmek lazımdı. Suriye'nin Anadolu ile karşılaştırılamayacak servet ve malları velev taklit tarzında olsun, Avrupa irfan ve medeniyetiyle yakından temasta bulunması bu memlekette ahlakın daha gevşek bir şekil almasına ve bunun sonucunda da daha etkili bir yolsuzluk oluşmasına sebep olmuştur. Anadolu'nun harap ve sefil yerlerinde servet ve refahtan, hiçbir eser görülmeyen gaflet bölgelerinde Suriye'nin hisleri okşayan eserlerine rastlanamaz. İklimin, mizacın, alışkanlıkların, servetin... hlak üzerindeki tesirleri çok ve değişiktir. Bu durum, Suriye'nin sosyal yapısı, tarihi kadar, belki bundan daha da önemlidir.

Suriye'nin, Irak ve Anadolu muhitlerine nispetle çok ileri olduğu aşikâr değilse de; daha yakından bakıldığında burada göze çarpan medeniyetin, garbın kabataslak bir taklidinden ibaret olduğu anlaşılır. Bu garip taklitçiliğin Suriye'de pek az ailelere ait olduğunu da unutmamak gerekir. Araplık; tarihiyle, lisanıyla, edebiyatıyla ve hatta milliyetiyle Suriye'den pek uzaktadır. Suriye'nin muhtaç olduğu ilim ve irfanın, sanat ve sanayinin bu memlekete yabancılar tarafından getirilmiş olduğunu kitabımızın birinci kısmında ayrıntılarıyla söylemiştik. İstanbul'dan ve Türklük âleminde bu taraflara gelebilecek şeylerin vali-

den, polis neferine kadar sadece memurlardan ibaret olduğunu herkes bilir. Türklük, Suriye'nin zirai, sanai, ticari ve ekonomik, ilmi ve medeni bütün ihtiyaçlarını temin edebilecek halde değildir. Bu hakikati bilen bir kısım halk, Türklerden yalnız biraz adalet görmek ümidindeydiler; yazık ki, buna da bulamadılar...

Yüzeysel bir hâkimiyet sahibi olan Türklüğün bu memlekette bıraktığı boşluğu, temin edemediği ihtiyaçları başkalarının düşünüp hazırladıklarını söylemiştik. Buradan da bu ecnebler için, Suriye'de birçok haklar meydana geldi. Bir hariciye nazırının günün birinde Fransa'nın Suriye üzerindeki hükümetten bahsedilememesi ancak bu sayede mümkün olabildi. Lübnan'ın kanunlarıyla, imtiyazlarıyla, özel şekil ve idaresiyle ve hissiyatıyla Türkiye'nin tamamiyeti arasında kıyaslanması mümkün olmayan bir varlığı olduğunu herkes bilir. İngilizlerle beraber Suriye'yi istila eden Fransızlar, hatır ve hayale gelmeyen siyasi ve idari hatalarla Marunîlerin dostluklarına kanarak, Lübnan'ı eski haline döndürmek gibi akıl almaz ve endişe verici bir harekette bulundular ve ancak, tarihteki şekle dönüşle haklarını kurtarmak istediler. Bizler ise harbin bize verdiği geçici ve yüzeysel haklardan, geçici başarılarından istifade edip Lübnan'ı tahrib ettik ve halkı açlık ve sefaletle, tifüsle öldürdük.

Suriye'nin iç hudutlarında, Şam ve Halep muhitinde bir Arap hükümetinin oluşmasına müsaade edildi ve fakat Lübnan ile beraber sahillerinin büyük bir kısmı Fransızların idarelerine bırakıldı. İngilizler de Filistin'e yerleştiler. Fakat **bu memleket kendini idare edebilecek yetenekte midir? Dört asır süredir Suriye'de kalan Türkler bile burada esaslı bir hükümet olmaktan çok bir fatih sıfatıyla yaşamışlardır.** Bundan dolayıdır ki, pek küçük sebepler, arkası gelmeyen varlığın mahvına yeterli oldu. Bu son inkılâba şüphesiz yeni yeni safhalar gösterecektir. Suriye'de, Hicaz'da, Irak'ta ve Arz-ı Filistin'de İslam istiklâlinin son savunucuları olan **Türkler çekildikten sonra kendilerini idare etmek kabiliyetinden yoksun ve uzak olduklarında şüphe olmayan Suriyelilerin tekrar bir sosyal esirliğe düşecekleri kesindir.** Bu sonucu daha önceden görebilen kimseler, bu memleketin uzun zamanlar **İngiltere, Fransa veya Amerika** hükümetlerinden birinin himaye ve idaresinde kalmasına taraftar oluyorlardı. **Ne çare ki, menfaatlerini başka başka yerlerde arayan Suriye milletinin gafletinden dolayı memlekette genel bir bakış ve bütünlük oluşması mümkün değildir.**

Kendisini herşeye kabiliyetli gören ve bu itibarla Suriye'nin istiklaline ümitvar olan Müslüman Arap gençliği, karşısında yine Suriyeli Hıristiyanların amansız güvensizliğini buluyordu. Daha uzağı görenler, Suriye'de ve Filistin'de yaşayan her bir kavim ve cemaate istiklal vermek ve bu sayede bunlardan bir tür ortak cemaat meydana getirmek istiyorlardı. Daha ötede Arap hilafetini ihya etmek emelinde olanlar vardı. Bu kargaşa içinde fikirlerin nerede son bulacağını ve Suriye'ye sonunda nasıl bir şekil verileceğini günün birinde görürüz. Yalnız bizi ilgilendirmesi itibarıyla şurasını söylemek istiyoruz ki, Şamanîlikten, putperestlikten, İslam'a geçen Türkler her zamanda ve her yerde Müslümanlığın müdafaacıları konumunda oldular. Ve bu uğurda öldüler ve öldürdüler. En sonunda da bin türlü zorluklarla dolu idari ve

siyasi ihtiraslarla bunların arasında yuvarlanan Osmanlı Saltanatı da İslam Hilafeti de bütün bütün mahv oldu gitti. **Müslümanlığa karşı Araplardan fazla ihlâs besleyen Türklerin Arap dininden edebildikleri istifade de pek mahdud bir derecede kaldı. Onların cahil olmaları, İslam dininin sonsuz faziletlerinden az çok yararlanmalarına mani olmuştu.**

Makedonya'nın elimizden gitmesine yol açan sebep ve tesirler, Suriye ile Hicaz'ın ve Irak ile Arz-ı Filistin'in ebediyen yitirilişinde de kendini gösterdi. Ve tarihin te-kerrürden ibaret olduğu bir kere daha tecelli etti. Adana ile İtalyalılar tarafından işgal edilen Antalya havzasının ve Aydın vilayetinin geleceği hakkında şimdiden bir hüküm vermek güç-tür. Bunlardan kaçınmakla elimizden çıkan yerlerin durumları aşağıdaki rakamlardan açıkça anlaşılır.

Hicaz ve Yemen vilayetleri	Kilometre
Bağdat-Basra-Musul	340.800.-
Filistin	17.100.-
Zur Sancağı	78.000.-
Suriye, Beyrut, Şam ve Halep illeri	201.500.-
Toplam:	1.079.400.-

Bu birmilyon yetmişdokuzbin dörtyüz kilometrede bulunan nüfus, dokuz milyondan fazladır. **Ahlak geriliğinin, manevi çöküşün, bütün müthiş felaketlerin yayılmasında pek büyük tesiri oldu.** İşte bir ibret misali daha: **Sayda ile Beyrut arasındaki sahili korumaya memur olan bir tabura fırka merkezi olan Aliyye'ye dönüş için emir verilmişti. Bu ta-burda aylarca yetecek mühimmat, makinalı tüfek, bombalar, toplar gibi taarruz araçla-rı ve cephaneleri mevcut olmaktan başka uzun müddet askeri besleyebilecek kadar er-zak ve hayvan da bulunuyordu. Bu taburun yapacağı iş sahilden Aliyyeye çıkmak ve oradan fırka karargâh heyetini takip ederek esas kuvvetlerin bulunduğu mıntıkaya yü-rümek olacaktı. Ne çare ki taburun kumandanı olan kişi, Aliyye yolundan Beyrut'a döndü ve "işittik ki bu memlekette Arap hükümeti kurulmuş, biz de İslam adına Şerife itaat etmeye mecburuz size teslim oluyoruz" sözleriyle hükümet teşkilatı adına bir tek jandarma neferinden bile mahrum olan ve hal ve mekvinin müşkülâtı karşısında ve hü-kümet değişiminden nasılsa haberdar olmayan İngiliz teyyarelerinin yağdırdıkları bom-balar altında kendisine iltica edecek yer arayan, geçici hükümete sığınma talep etti. Bizi bugün ve yarın için düşündüren ve endişelere düşüren bu servet ve ahlak yoksunluğu-dur.**

Meşrutiyetten önce, bu felaketi, istibdadın etkisine bağlarken kendimizi aldatıyor-duk. Meşrutiyetin açık kanunları bu derde çare aradılar ve Moğol efsaneleriyle Cengiz hanın menkıbelerini buldular. Bu işte de ne derece kârlı çıktığımızı vatanımızın yok ol-

masıyla anladık. Harb-i Umumi ile Osmanlı Saltanatının son bulduğuna inanmak lazım gelir. **Öldükten sonra dirilmek, günün birinde gerçekleşen bir hakikattir. Doğunun filozofları olan sufiler yokluktan sonsuzluğu, yani fenadan bekayı anlarlar.**

Mesnevi Sahibi'nin dediği gibi:

**"Eğer bekayı istersen önce fenayı talep et
Ve bekayı mutlaka fena içinde ara."**

Yarını hazırlayan sebeplerden ve kuvvetlerden ümitvar olmak ve geleceğe böyle bir iman ve kanaat ile çıkmak lazımdır. Muhterem Üstad'ın dediği gibi:

**Hayat ceng-i maişet, cihansa ma'rakedir
Zaman zaman bu sükûnlar birer mütarekedir.**

Hakk'ın: **"Eğer siz bir yara almışsanız, aynı yarayı düşmanınız olan o topluluk da almıştır. Biz bu günleri insanlar arasında evirip-çeviririz,"** (Al-i İmran, 140) beyanı bize teselli ve cesaret verir ve bize aynı zamanda büyük bir hakikati bildirir.

Şeyh Muhsin-i Fani

İstanbul, Beylerbeyi

son teşrinievvel 1335

ARKA SAYFA

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında Balkanlar'da, Doğu'da ve Suriye'de gelişen olaylar, Türkiye'nin bugün etrafını kuşatan gelişmelere de ışık tutacak niteliktedir.

**DÜZENLEME
CELAL SANCAR
3.1.2016
ANKARA**